

KASZTELAN (481) *sb m*

kasztelan (473), **kasztalan** (8); kasztelan : kasztalan *ZapWar* (10 : 6), *ConPiotr* (2 : 2).

k- (398), c- (73); -fz- (369 + 1 *kust*), -f- (99), -fí- (1); -l- (256), -ll- (190).-an (451), -an (4).

Pierwsze a jasne (w tym 5 r. błędne znakowanie i 8 r. nie oznaczone, być może ze względu na zastosowanie łacińskiej pisowni „castellan”); -e- (184), -é- (1); -e- : -é- SarnStat (89 : 1). ◇ -ân. ◇ -ân- (190), -an- (5); -an- MurzHist, Mqcz, Prot, KochFr; -ân- : -an- SarnStat (99 : 1); kasztalan z tekstów nie oznaczających ą.

sg *N* kasztelân (227). ◇ *G* kasztelâna (49). ◇ *D* kasztelânowi (27). ◇ *A* kasztelâna (32). ◇ *G a. A* kasztelâna (2). ◇ *I* kasztelânem (33); -em (7), -ém (2), -(e)m (24); -em *KochFr*; -em : -ém *SarnStat* (6 : 2). ◇ *L* kasztelânie (6). ◇ *V* kasztelânie (1). ◇ *pl N* kasztelâni (35), kasztelânowie (21); -âni *ZapWar, LibLeg, ComCrac* (2), *Diar, UstPraw* (5); -owie *ConPiotr* (2), *BielKron* (2), *StryjWjaz* (2); -âni : -owie *ModrzBaz* (2 : 2), *SarnStat* (23 : 13). ◇ *G* kasztelânów (9); -ów (3), -(o)w (6). ◇ *D* kasztelânóm (12), kasztelânóm (1) *MurzHist*; -óm (8), -om (2) *SarnStat* (8 : 2), -(o)m (2). ◇ *A* kasztelâny (11). ◇ *I* kasztelâny (5), kasztelânmi (2); -y *ModrzBaz*; -y : -mi *ComCrac* (1 : 1), *SarnStat* (3 : 1). ◇ *N* kasztelâni *a. I* kasztelâny (1). ◇ *L* kasztelâniéch (5); -éch (3), -ech (1) *SarnStat* (3 : 1), -(e)ch (1). ◇ *V* kasztelâni (1). ◇ *Skrót* (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

Urzędnik zarządu lokalnego stojący na czele grodu i podległego mu okręgu; w XVI w. jego podstawowe funkcje dotyczące zarządu wojskowego i łączącej się z nim władzy policyjno-sądowej były już znacznie ograniczone, a zachowanie pewnego znaczenia zawdzięczali kasztelani faktowi, iż wchodził w skład senatu; castellanus Mqcz, Cn; legatus a. vicarius palatini, princeps districtus Cn [castellanus – cześnik, grodzierzca BartBydgc; castellani – obrońcy miast, hetmani nad miastami Calep] (481) : MetrKor 1540/223 [2 r.]; ComCrac 14v, 15v, 16v; RejRozpr C3v [3 r.]; ConPiotr 31, 32; tedy tam bendzie volno panu Iakubovy y alexemu w Nochaczovye miesskacz do czterech nyedziel a gdzie by nad tho viaczey tam myesskaly tedi to zassią maią nagrodzicz panu Castallanovy ZapWar 1548 nr 2668, 1545 nr 2646, 1548 nr 2668 [3 r.]; Diar 19 [2 r.], 61 [2 r.], 81, 82; GliczKsiąż N4; RejWiz 97; Obiecuem iż żadnego Woiewody ani Káftellaná Stároftą nieuczyniem UstPraw A4; O ciągnieniu ná woynę. [...] Káftellani winni powiáty fwe wieść ná mieyfce przez nas náznáczone. UstPraw D2, A4, C3v, D2 [2 r.], D2v [8 r.], D3 (20); RejZwierz aa4, 54v, 60, 60v, 100, 101; OrzRozm M3v, T3; BielKron 360v, 365, 413 marg; In ordinem Senatorium venire, W rádę być wzięt/ Woyewodą álbo káftellánem zoftác. Mqcz 480d, 40b; ná kóniec/ áni ty o Woiewodo/ Káftellanie/ Márzfálku/ Cánclérzu/ Podfkárbi Polfki/ zowćie fye áni fye miánuyćie imiónmi temi: bo té Tytuły/ PALatinus, Castellanus, Marffalculus, Cancellarius, Thefsaurarius, Capitaneus, od Antykryftá Rzymfkiégo/ przez Królá Polfkiégo z Rzymu maćie. OrzQuin K; Prot Dv; GórnDworz Sv; StryjWjaz B2v; czemu by też niepożyteczni Bífkupi/ niepożyteczni Woiewodowie/ niepożyteczni Káftellanowie [...] z mieyfcá niemieli być rufzeni? ModrzBaz 99; trzebá aby vrzędnicy ná niektórych mieyfcách byli poftánowieni/ iákiemi v nas fą Káftellani/ ábo woyscy: ktorziby czáfú ciągnienia [...] pokoju miedzy ludźmi przeftzregáli ModrzBaz 117, 91v, 111v, 117 [4 r.], 117v [4 r.], 120v; Ani dbam o káftellaná Trzymáiąc fię mocno dzbaná. KochFr 92, 31, 126; GórnRozm H4, M4; PaprUp C3v, Ev; GostGosp 148; y ná

potym Burgrabstw Káasztelanóm dawác nie bédziemy *SarnStat* 77; A wy Woiewodowie y Káasztelani w ftrzezeniu y w dowiadówaniu fie/ áby żaden téy wftawy nálfzény nie przeltępował/ [...] czyńcie *SarnStat* 275; CZWARTY VRZĄD WOIEWODZY: [...] Które połykowawfzy iáko huff namocnieyfzy, z Káasztelaném, y fpółvrzędniki, y fpółpomocniki odpór nieprzyiaćielowi dáć. *SarnStat* 298, 29 [2 r.], 32, 39, 76 [2 r.], 77 [4 r.] (81).

kasztelan czego (16): wtei mierze woieevoda onei ziemie wktoreibyfię to męzoboiftwo ftalo z Caftellany y z ynnemi Dignitarzmi a Vrzędniki ziemfkiami oney ziemie na wieczach. scrutinyum to ieft vyviadowanie vczynicz ma *ComCrac* 16v, 15v; *UstPraw* D3; *SarnStat* 76, 269, 279, 343, 457 (12). Cf »kasztelan powiatu«.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub nazwą miejscową [w tym: dodatkowo z imieniem własnym (237), ai (192), z + G sb (5); *kasztelan* + przydawka (260), przydawka + *kasztelan* (37)] (297): voda sla a bo cziekla oth sthauiv [!] thego tho pana Castellana Sphalenth do sthavv swego *ZapWar* 1536 nr 2453, 1513 nr 2093, 1534 nr 2359, 1537 nr 2494, 1545 nr 2646, 1548 nr 2668 [2 r.] (11); *MetrKor* 40/810, 61/223 [2 r.], 223v, 224v [3 r.]; *BielŻyw nlb* 2; *MiechGlab **2*, 7 [2 r.]; *LibLeg* 6/77v, 79v [2 r.], 80 [7 r.], 114v [3 r.], 119 [2 r.] (20); *WróbŻoItGlab* A3; Item zeznall yfch przy Szyeprczu v Jezyorka Thowarziłcha fwego Jacuba. Skthorem panu Caftellanowi Szyeprfkitemu fluzill, zabyll lyathofz przed swyąthim Janem. *LibMal* 1543/77, 1552/169; *MurzHist* A4; *Diar* 25, 43, 85 [2 r.]; *GroicPorz* A3; *KrowObr ktv*, A2; *RejWiz* A3; Ian s Tarnowá Káasztellan Kráakowfki. *RejZwierz* 50, aav [2 r.], aa2, aa3 [2 r.], aa4v, bb3 [3 r.] (36); *WyprKr* 1v; *OrzRozm* Ev, O4, Q3v, R2, T3v; *BielKron* 364, 364v, 365 [2 r.], 372v, 377v (28); *OrzQuin* B4v, G4v [2 r.], Rv, R2 [2 r.], R2v, Vv [2 r.]; *SienLekAndr* a2; áby nie był tákim proftakiem/ iáko ieden tu v dworu/ co pánu Grábi z Gorki Káasztellanowi Poznán. chce koniecznie być podobien więc go nie nálláduie w cnotach/ [...] ále telko w mowieniu przez nos. *Górndworz* E6v, B6, B8v, K3v, O6v, Q3v, S5, Dd8v; *KwiatOpis* A2 [2 r.]; *RejZwierc* 119, 210, 274, Aaa; *Strum* A2; *BiałKaz* L3v; *StryjWjaz* A3v, B2v, B3 [2 r.], B3v, Cv; Stániław Herbort Káaszt. Lwowfki. *PaprPan* Cv, C2v, C3, G2, K4, M [2 r.] (13); *Oczko* A2; *StryjKron* 319, 472, 572, 622 marg, 727, 767, 787 [3 r.]; *KochFr* 52; *KochSz* A2; *KochTarn* 73 [2 r.]; Do Páná Lefniowolfkiego Káasztellaná Podláfkięgo. *PudłFr* 42, 55; *PaprUp* B4v [2 r.], C3v, E3v, E4, E4v (12); *ActReg* 10, 11, 59, 104, 126 [2 r.] (10); *GostGospSieb* +4v; *KochAp* 6, 9; *RybGęšli* A2; Działo fie przy [...] Mikołaiu z Krofny Płotckim/ Nywogniewie z Kryfkowá Wilkim/ Ianufzu z Czunradzcá Raćiefkim/ Káasztelanięch *SarnStat* 940, 20, 37 [3 r.], 42, 88, 206 [2 r.] (84); *VotSzl* C; *KlonKr* Av.

Wyrażenie: »kasztelan powiatowy, powiatu« = *castellanus districtus* *JanStat* (2 : 1): Caftellanowie powiatowy napierwy fię ruffá na mieifcze wfwoyęm powiaczie ktoremu naznaczą, aby fię flyachta kniemu fciągała. *ConPiotr* 32, 32; *SarnStat* 129.

Zestawienia: »kasztelan główny« = *mający najważniejszą w danym województwie kasztelanię* (2): ELekcją ná obieranie Vrzędników fądu Ziemfkiego [...] Káasztelan główny onęgo Woiewództwá/ álbo ziemie/ nadálęy fześci niedziěl złożyć ma/ ná mieyfce zwykłé. *SarnStat* 457 [*idem*] 556.

»kasztelan mniejszy« = *mający jedną z mniejszych kasztelanii i zajmujący niższe miejsce w senacie; castellanus minor JanStat (2): A Káasztelanowie mnieyŝy będą płáćić zá niebyćię fwé [na sejmie] dźięść grzywien SarnStat 29, 38.*

»pi(e)rwszy kasztelan« = *mający najwáźniejszq w danym wojewódtwie kasztelanię; primarius castellanus JanStat (2): iednak przedię wych niebitnoŝci na mieyŝczv voievodzem pirwŝfi onego voyevodŝtwa Caŝtellana na Caŝtellanŝkiem mieyŝczv godni iako czlowiek vedlia statutv opifani ma zafieŝcz ComCrac 15v; SarnStat 29.*

»kasztelan wíeŝzy« = *mający jedną z wáźniejszych kasztelanii i z tego tytułu zajmujący wíeŝsze miejsce w senacie (1): KASZTELANI wíeŝzy. SarnStat 37.*

Synonimy: czeŝnik, grodozierzca.

Cf KASZTELLAT

MM